

מהרסיך ומחריבך ממך יצאו

הנביא ישעיה, בהתנבאו על הגאולה העתידה אומר: מִהָרְסִיךָ וּמִחֲרִיבֶיךָ יֵצְאוּ יִצְחָק וְשְׂאֵי טִיבִיב עֵינֶיךָ וְרָאִי, כָּלֶם וְקִבְצוּ בָּאוּ לָךְ - - (מט יז-יח).

פשוטן של מקראות הוא: בני ישראל ימהרו לחזור לארץ ישראל, והגוים, שהרסו והחריבו את הארץ, יצאו אותה ויעזבוה.

וכן בארו כמה מהפרשנים על אתר.

בתרגום יב"ע: חֲרַבְתִּיךָ מִפְּגָרְךָ וּמִחֲרַבְךָ מִנִּיף יִגְלוּךְ. ובפירוש רד"ק: מהרסיך ומחריבך, והם הפושעים, יצאו ממך, שְׁיִכְלוּ, שלא יהיה בך עוד רשע ופושע. ובפירוש מלבי"ם: אם היו בניך ממהרים לשוב בתשובה, אז מהרסיך ומחריבך ממך יצאו, כבר היו יוצאים אויבך, אשר הרסו אותך, ממך, זה מימים רבים, אם היו בניך רוצים, ואם מהרו לשוב מחטאתיהם.

וכבר פרש כן ר' יוסף כספי [מ-ק?]: מהרו וגו'. הטעם. לצאת מבבל, שהיו שוכנים שם. והסבה הפועלת לזה, כי הכשדים, שהיו מהרסיך ומחריבך, ממך יצאו. כלומר, מבבל. שהיו שם שכנים עמך. והוא הדין גם כן מירושלים. כי אין ספק שכשדים רבים היו בארץ ישראל בזמן הגלות ... ובלי ספק יצאו כולם בשוב ישראל (אדני כסף, א, לונדון תרע"א, עמ' 163).

ואולם, כיום, שגור בפי הבריות השמוש בכתוב מהרסיך ומחריבך ממך יצאו, במובן: מהרסי ומחריבי העם יוצאים מקרב עם ישראל, ולא מקרב הגוים. ולכאורה אין זה פשוטו של מקרא.

וכבר העירו על כך רבים.

ר' ברוך אפשטיין [תרכ-תשא] מונה ב"ניבים ומאמרים שהוראתם נשתנתה מזמן לזמן", את זה שלפנינו: ולשון הכתוב בישעיה (מט יב) ([יז]): מהרסיך ומחריבך ממך יצאו, שאמתת מובנו הוא, שאלה שהרסוך והחריבוך יעברו ויחלפו מאתך ויכלו ויתמו ... וההכרח לפרש כן כאן, שהרי פסוק זה איירי בנחמת העתיד, בין יתר הנחמות ביום הגדול, יום נחמת ציון וירושלים. ובכל זאת, במשך הימים נתקבלה הוראת לשון זו במובן הפכי, במובן, ש[מ]הרסיך ומחריבך יבואו ממקורך שלך, כלומר, לא מן החוץ, מאנשים זרים, כי אם בניך שלך, עצמך ובשרך, הם הם יהרסוך

ויחריבוך - - - להעמיס כונה זו בלשון הפסוק מהרטיך ומחריביך ממן יצאו, במובן כזה שנתקבל בפי הבריות - היא **טעות גדולה ושגיאה גסה** (מקור ברוך, מבוא ב"ד פרקים, פרק א, הערה א, ווילנא תרפח, עמ' 33-34).

וכן מספר ר' **חיים המבורגר** [תרכח-תשיב]: בין היושבים בערבי שבתות על האיציטבא בחצר בית המדרש מנחם ציון ... היה גם רבי **יעקב אריה סלנטר לבינון** ... דיבורו היה בלחש וכמעט שלא נשמע ... פעם ישבתי אצלו על האיציטבא, זה היה בשבת פרשת עקב, וההפטרה של פרשה זו היא בישעיהו מט: ותאמר ציון עזבני ה' וגו'. אמר לי: **כולם טועים** בפירושו של הפסוק שם, מהרטיך ומחריביך ממן יצאו. **שמסרסים את הפשט** של ממן יצאו, ואומרים: המהרסים והמחריבים כולם יצאו מישראל; והאמת, שהנביא מבשר לישראל, שהמהרסים והמחריבים **בימים יצאו מציון** - - - (שלשה עולמות, ג [עולמי שלי], פרק ט, סימן מא, ירושלים תשח, עמ' קיג).

וכתב **ישראל חיים טביוב**, בספרו אוצר המשלים והפתגמים, מהדורה שניה: ברלין תרפב, סימן 2278: מהרטיך ומחריביך ממן יצאו (ישעיה מט יז). מצטטים בהוראה (שלא כפשוטו): מן היהודים בעצמם קמים המחריבים את היהדות. עכ"ל. ובמבוא, עמ' 27, הוא מוסיף: ... הנני להביא דוגמאות אחדות ממין הציטאטים שהוכנסו בהם **כונה חדשה לגמרי**, ומתוך כך נהפכו למשלים מחוכמים או לפתגמים מחודדים. הנה, למשל, הפסוק בישעיה מהרטיך ומחריביך ממן יצאו, שהוא יעוד-נחמה, והנגינה היא על מלת יצאו, אך על-ידי העתקת הנגינה אל מלת ממן, נתהווה פתגם המכיל אמת מעציבה¹.

אך באמת, השמוש במהרטיך ומחריביך ממן יצאו במובנו השגור בפי הבריות, קדום הוא מאוד ואף מצוי בפרושי המקרא על אתר!

כן מפרש ר' **אליעזר מבלגנצי** [תחלת המאה העשירית לאלף החמישי]: מהרו בנייך, לשוב אלייך לבנותך, כמו שמפרש מקרא שאחריו. ומהר(י)טיך ומחריבייך, **שבתוכך**, ממן יצאו, **ולא יבא עוד בך ערל וטמא** (פירוש על נביאים אחרונים מאת ר' אלעזר!) [מבלגנצי, מהדורת יוחנן ביליאם נוט, אוקספורד תרלט, עמ' 121].

1. גם מצוי בידי גזיר עתון (שלא רשמתי עליו שמו ותאריך) בו נדפסו הדברים הבאים: אסף פרידמן שואל: לאחרונה מרבים להשתמש בביטוי מהרטיך ומחריבייך ממן ייצאו במשמעות שהפוגעים במדינה **באים מתוכה**. האם לכך התכוון הנביא? [תשובה]: ישעיהו התכוון **למשהו אחר לגמרי**. הפסוק המקורי מופיע בפרק מט, במסגרת נבואת נחמה, ופירושו שם, שהאויב שבא להחריב את ציון **יעזוב אותה**.

וביתר בהירות כותב ר' ישעיה די-טראני [רי"ד; סוף האלף החמישי - תחלת האלף הששי]: מהרו בניך. כמו נמהרי לב [ישעיה לה ד]. מהרו **לחטוא**. ומהרסיך ומחריבך **ממך היו יוצאין**, שעל ידי **הרשעים שביך** החרבתי את ירושלם. אבל עכשיו - - - ורחקו ממך **הרשעים** שהיו מבלעיד [פסוק יט].

ובפרושו של ר' **יצחק אברבנאל** [קצו-רטט]: ... שיותר מהרה שכחו בני ציון את ארצם משישכח אותה השם יתברך, לפי שהיו מהם **רשעים**, שלא היו מרחמים על הארץ הקדושה, והמה **סבכו חרבנה**, והוא אומרו ... שמהרסיך ומחריבך ממך יצאו, כלומר, שבסבתם נחרבה הארץ ובית המקדש (פירוש על נביאים אחרונים, אמשטרדם תא, דף עה ע"א)².

בעקבותיהם הולך גם הפרוש הקלאסי מצודת דוד, שנתחבר על-ידי ר' דוד, ובנו ר' יחיאל הילל, אלטשולר, ונדפס בשנת תקיג בליוורנו: מהרסיך. המהרסים והמחריבים אותך, יצאו ממך. רצה לומר, הרשעים שבקרבך הם סבכו ההריסה והחורבן, ולא מאתי יצאה הרעה.

באור זה לכתוב מצוי במקורות נוספים.

ר' אברהם סבע [נפ' רסט?] מזכירו שתי פעמים: א. וכנגד כנשר יעיר קנו [דברים לב יא], אמר ח(י)צי אכלה בס [שם פסוק כג]. לפי שהחץ משימים בו נוצת העוף, בענין שילך בדרך למקום העוף. וכמו שאמרו: מהרסיך ומחריבך ממך יצאו. שדומה לרובה קשת שראה נשר באופן אחד, והיה ירא להשליך החץ, לפי שלא היה בו נוצה. מה עשה העוף, התחיל למרט נוצתו ונפל לארץ ולקחה בעל החץ, ותחבה בחץ, והרג העוף בנוצתו. והיינו דכתיב: מהרסיך ומחריבך ממך יצאו. וכן בכאן, בטובה כתיב: כנשר יעיר קנו. ואחר שלא הכירו חסדי השם - חצי אכלה בס, שהיו מתוקנות בנוצת הנשר, לקיים מהרסיך ומחריבך ממך יצאו (צרור המור לדברים לב כג, מהדורת בצלאל ויכלדר, בני-ברק תשנ, עמ' תטז). ב. וכן מדתו של הקב"ה, שכשרוצה לייסר לאמות העולם ולקנטרן, אינו מקנטרן אלא (לאותם) [מאותם] שבאים מהם, לקיים: מהרסיך ומחריבך ממך יצאו. וכן עשה על-ידי בלעם, שהתנבא על אומות העולם ועל עקירתם יותר מכל נביאי ישראל, בענין שלא יקראו תגר על-ידי נביאי ישראל כשיוכיחום,

2. ומיד הוא מביא גם את הבאור השני: והמפרשים פירשו: מהרסיך ומחריבך ממך יצאו, שיכלו הפושעים מישראל קודם הגאולה, ולא יהיה עוד בהם רשע ופושע. ר"י אברבנאל חוזר על שני הפרושים, בספרו משמיע ישועה, חלק מבשר טוב השלישי, הנבואה התשיעית, קניגסברג תרכא, דף כא ע"ב.

אחר שבלעם שהיה מהם ייעד עקירתם - - - (אשכול הכופר, על מגלת רות, בארטפעלד תרסח, דף ו ע"א).

וקדם לו ר' ידעיה הברדשי [מ-ק?]: א. כי בוחר אתה במענישי לבשתך וגם לחרפתי. ומהרסי ומחריבי ממך וממני יצאו (בחינת עולם, סוף פרק טז, מנטובה רלד-רלו; במהדורת ווילנא תרלט, עמ' 108); ב. מצאתי בוניך היו בעלכריך, וְעָשִׂיךָ מוֹהְרִיךָ / יָדִי מְעַצְבִּיךָ - מְעַצְבִּיךָ / וּמְצִיבִיךָ - מוֹהְרִיבִיךָ (ראש פרק י, במהדורת ווילנא תרלט, דף יח ע"א).

וקדם לברדשי, מחברו האנונימי של ספר בעל כנפים³, שהובאו דבריו במכתבו של שד"ל ליצחק רוטנברג (בראש ספר מכלול, ליק תרכב, ראש עמ' IV): והחכם ר' יוסף בר' שלמה אבן פואל אלושקי פירש, על נוגי ממועד אספתי ממך היו [צפניה ג יח], שהקב"ה אומר לישראל, אתם הדואגים והנוגים על המועדים שאספתי - עונותיכם הטו אלה [ירמיה ה כה], ומידכם ויתתה זאת [מלאכי א ט], כאומר מהרסיך ומחריביך ממך יצאו.

וקדם לבעל כנפים ר' ברכיה בר' נטרונאי הנקדן [אמצע המאה העשירית לאלף החמישי], בשנים ממשליו: א. והמשל, באיש אוהב את רעהו / אשר טפחהו ורפהו / יאכילהו וישקהו / כאשר היה רעב, ערום וְדָל / ובראותו כי שָׁמֵן וְגָדָל / נהפך לו לבן-בליעל / וּבְמָטִיב אליו יִמְעַל / לשלם לו רעה תחת טובה / ושנאה תחת אהבה / ויהי לו לשטן ברוב משטמה ... ומר מִמֶּנָּה זֶה הָאִישׁ מוֹצֵא / מוֹהְרִסּוֹ וּמְחַרְבִּיו⁴ מִמֶּנּוּ יֵצֵא (משלי שועלים, משל מב, מנטובה שיז-שיט; במהדורת א"מ הברמן, ירושלים ותל-אביב תשו, עמ' נא). ב. ... וְהָאֵם תְּשִׁיב אֶמְרִיהָ לְמוֹלוֹ / הֶעֱזָה פָנֶיהָ וְתָאמַר לוֹ: ... מאשר גִּדְּלָתִי טַפְחָתִי וְרִבִּיתִי, אשר שלחתים שָׁם לעשות רצוני יֵאָבוֹן / מִזֵּדִי הִיתָה זאת להם לְמַעַצְבָּהּ וְשִׁכְבוֹן. ומאד מְמַעְשֵׂי בארץ יֵירָאוּ / מוֹהְרִסִּים וּמְחַרְבִּים מִמֶּנִּי יֵצֵאוּ (משל ק; במהדורת הברמן, עמ' קט).

ובסלוק לשחרית יום כפור, המתחיל מי יתנה תוקף תהלתך: על כן יאמרו מושלי משליו: / אי⁵ לבית שמהרסיו ומחריביו משליו⁶ (מחזור לימים הנוראים – יום כפור, מהדורת דניאל גולדשמידט, ירושלים תשל, עמ' 162, שו' 99).

3. שד"ל כותב עליו: המחבר, נראה שהיה בסוף האלף החמישי או בתחלת האלף הששי, כי איננו מזכיר רק הקדמונים, והאחרון שהוא מזכיר הוא הרמב"ם.

4. שם צ"ל: מהרסו ומחריבו.

5. נ"א: אוי.

6. נ"א: מושליו.

וראשון לכולם הוא מדרש תנחומא, פקודי, א: ירושלים של מטה ... על מה חרבה? אלא, כי מהרו בניך מהרסיך ומחריבך ממך יצאו, על זה חרבה!⁷

את הטעם לסטיה מפשרו של מקרא, מציע אסף מילי, במכתבו שנתפרסם בהארץ / ספרים, מיום כד שבט תשנ"ט:

- - - הפירוש הרגיל הוא, בני ישראל ממהרים לחזור ארצה, והגויים, שהחריבו את הארץ, עוזבים אותה. מדוע סטו מדרש תנחומא והפרשנים הנ"ל מהפירוש הרגיל? כנראה, הם עשו זאת מתוך עיון בתולדות ישראל: **האויבים הגרועים ביותר של העם, היו יהודים.**

מה בפסוק אפשר להם לפרש כך? כנראה סדר המלים בפסוק, השונה מהסדר המקובל. הסדר הרגיל היה צריך להיות: מהרסיך ומחריבך (נושא) יצאו (נשוא) ממך (מושא או תאור מקום). במקרה זה, היה משפט זה משתבץ יפה בנבואת הנחמה, בפרק שעניינו היה, שהאויבים יעזבו את הארץ. כיון ששונה הסדר למהרסיך ומחריבך (נושא) ממך יצאו (נשוא), נתפרשה המלית ממך כתאור סיבה. עכ"ל מילי.

7. **הרעיון** גופו בלי הסתמכות על הכתוב בישעיהו, כבר נמצא במקורות חז"ל קדומים לתנחומא. כגון בבבלי, רבה, י ה: כיון שנברא הברזל, התחילו האילנות מרתתים. אמר להן: מה לכם מרתתין? עץ מכם אל יכנס בי, ואין אחד מכם ניוק. ובסדר אליהו רבה, ראש פרק כז, מהדורת רמ"ש, וינה תרטב, דף 143: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רכוננו של עולם! לא חטא בי כל ברייה אלא מתוכי. תדע לך שכן, **שאין האילן נעקר אלא בבן מינו**, אין הבשר מבאיש אלא מתוכו. ובבבלי, סנהדרין לט ע"ב: חזון עבדיהו כה אמר ה' אלהים לאדם וגו' [עובדיה פסוק א]. מאי שנא עובדיה לאדם? ... אמר אפרים מקשאה, תלמידו של רבי מאיר, משום רבי מאיר: עובדיה גר אדומי היה. והיינו דאמרי אינשי: מניה וביה אבא ניוזל ביה נרגא. - ויד את מואב וימדדס בחבל השכב אותם ארצה [שמואל ב ח ב]. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: היינו דאמרי אינשי, מנייה וביה אבא ליוזל ביה נרגא.

ראה גם רש"י לויקרא כו יז, מתוך אגדת תורת כהנים: ורדו בכם שנאיכם. **שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם ...**

השוה גם בבא קמא, דף פב, סוף ע"ב: תנו רבנן. כשצרו בית חשמונאי זה על זה, היה הורקנוס מבפנים ואריסטובלוס מבחוץ. ובכל יום היו משלש[ל]ים להם בקופה דינרין, והיו מעלין להם תמידים. **היה שם זקן אחד** שהיה מכיר בחכמת יונית, **אמר להם: כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרים בידכם.** למחר שילשלו דינרין בקופה, והעלו להם חזיר. כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה, ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה - - -

לסיום, נעתיק מכתבו של משה ולפא, שנתפרסם ביתד נאמן, מיום ח בחשוון תשנ"ו, עמ' 6, תחת הכותרת באזני "מתקני" טעויות!:

לטעות - אסור. אבל מה ניתן לצפות מיילוד אשה, כחלופין! [יעוף! לעתים הוא טועה. אבל הבא לתקן טעויות (של אחרים), עליו להיות בטוח במאת האחוזים שהצדק עמו. אחרת - ישב בפינתו וישתוק! דוגמא לכך: משהו חיפש רמז במקרא לשולמית אלוני ומצא: מהרסיך ומחריבך ממך יצאו, וזהו - כך הוסיף - פשט הפסוק! בא מערער וטען, שיצאו פרושו יסתלקו ממך. והוסיף: "כך אומרים כל המפרשים". ולא צדק. הוא לא טרח אפילו לעיין במצודת דוד, המפרש את הפסוק כפי השגור כפי העם! פלא!]